

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola
Vezetője: Prof. Dr. Fröhlich Ida Dsc.
Gazdaság-, Régió- és Politikátörténeti Műhely
Vezetője: Prof. Dr. Berényi István Dsc.
Témavezető: Prof. Dr. **habil M. Kiss Sándor**

Galambos István

**Adalékok az 1956-os forradalom és szabadságharc
várpalotai történéseihez**

Tézisfüzet

2016.

I.

A kutatás előzményei

A Várpalotán az 1956-ban történtek már részben ismertek, a disszertációm a levéltári anyag feldolgozásában és néhány új részlet feltárásában lehetett az első. A témaválasztást az is indokolta, hogy a több szakmunka a várpalotai események nem egy adatát – főként forrásaik elírásaira támaszkodva – pontatlanul közölte. A vidéki fegyveres harcok színhelyei közül Várpalota kiemelkedik, hiszen a várpalotai forradalmárok tüzharcot folytattak szovjet és magyar katonai alakulatokkal és a város környékén november 4-e után is létezett valamiféle fegyveres ellenállás.

A forradalom várpalotai forradalmi történések bemutatásának napjainkban is lehet létjogosultsága, különösen, ha több forrás egybevetésével és kritikájával igyekszik alátámasztani az állításait.

A kutatás során az alábbi kérdések, tézisek merültek fel, melyeket a disszertációban igyekeztem bizonyítani:

Mindaz, ami a szovjet megszállás kezdete óta történt a forradalom fontos előzménye.

- *A második hazai proletárdiktatúra időszaka a település történetének jelentős fejezete, ugyanakkor Várpalota is fontos volt a szocialista kísérlet számára.*
- *Várpalota szénvagyonra földrajzi fekvése és településmorfológiai sajátosságai befolyással voltak nem csupán a fejlődésére, hanem a*

forradalom eseményeire is.

- *Várpalota társadalmi sajátosságai is befolyásolták a forradalmi események alakulását.*
- *Az 1956-os forradalom és szabadságharc várpalotai történései és a forradalom helyi intézményeinek működése egy rendpárti forradalom képét mutatják.*
- *A forradalmat követően a hatalom által indított rendőri, ügyészi és bírói eljárások elsődleges célja nem az igazság, a történések feltárása, hanem a megtorlás volt.*

II.

A kutatás módszerei és forrásai

Elkerülhetetlen volt tehát az egyes források összevetése, adataik ütköztetése. Újabb problémát jelent, hogy a ránk maradt iratanyag lényegében elkerülhetetlenül torz és hiányos képet rajzol az eseményekről, a résztvevőkről, a társadalomról és az országról. Egyrészt szembe kell nézni azzal, hogy a ránk maradt iratanyag elsősorban a belügyi, ügyészi és bírói szervek hagyatéka. A fennmaradt iratanyag ugyanakkor más értelemben is torzít, hiszen a kutatást óhatatlanul a büntetőeljárások tanulmányozása irányába tereli.

Külön nehézséget jelenthet az iratanyag, az események és az eljárások részeseinek *sajátos fogalomhasználata*. Nem egyszer lényegi különbség ragadható meg a forradalmárok és a hivatalos szervek között a

használt fogalmak *tartamát* illetően. A forradalmárok, perbe fogottak gyakran a proletárdiktatúra fogalmaival, frazeológiájával írták le az eseményeket, sőt fogalmazták meg még a polgári demokrácia irányába mutató követeléseiket is. A párt logikájától, minősítéseitől és fogalomhasználatától történő távolságtartás különösen nehéznek, ám szükségesnek bizonyult, különösen a párt és az állami szervek által keletkeztetett iratanyag tanulmányozása során.

1. Levéltári (primer) források

A várpalotai történésekre vonatkozó iratok jelentős részét a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárban őrzik, ám a Hadtörténelmi Levéltár, valamint az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára is sok vonatkozó dokumentummal rendelkezik. A várpalotai eseményekre vonatkozó iratanyag kapcsolatot mutat – a teljesség igénye nélkül – a csóri, a székesfehérvári (az ún. Guliver-csoport), a tatabányai, valamint természetesen a veszprémi eseményekkel, különösen a Brusznai-perrel, a Nagybudapesti Központi Munkástanáccsal, a győri Dunántúli Nemzeti Tanáccsal, a Péterfy Sándor utcai kórházban működő forradalmi csoporttal, sőt a Baglyas-hegyi fegyveresek révén a kádári nyomozóhatóságok által feltételezett, a Hotel Orientben működő ún. „bécsi ellenforradalmi csoporttal” is.

Az iratokon kívül a vizsgálati anyagban talált fényképek, valamint a Hadtörténelmi Térképtárból származó térképek (köztük egy 1955-ben készült vezérkari térkép) is komoly segítséget jelentettek a munkában.

2. Szakirodalom (szekunder források)

Várpalota 1956-os történéseit már számos munkában összefoglalták. Időben kétségkívül az elsők egyike az úgynevezett fehér könyv, amely a kádári propaganda terméke. A munkás–parasztnak mondott kormány szemlélete azonban egyeduralkodó volt az eseményekről készült későbbi művekben is, egészen a kádári korszak végéig. A történéseket feldolgozó írások közül kiemelkedik a Fakász Tibor által szerkesztett emlékkönyv, valamint Mészáros Gyula cikksorozata. Említette a várpalotai eseményeket a Kahler Frigyes és M. Kiss Sándor által kiadott forrásgyűjtemény (Rejtett dokumentumok...), illetve Szokolczi Attila „A vidék forradalma” című könyve is. Kahler Frigyes a Bruszniai-perről írt munkája és Mészáros Gyula Veszprémről szóló monográfiája szintén fontos, releváns adatokat tartalmaznak.

3. A sajtó mint forrás

Fontos források a korabeli sajtótermékek is. Várpalota tekintetében mindenekelőtt az *Új Várpalota* (a városi pártbizottság lapja), a *Veszprémmegyei Népiújság* (a megyei lap) és a *Várpalotai Napló* (helyi forradalmi lap), melyek nemcsak követték az eseményeket, hanem helyenként megkísérelték befolyásolni is azokat. Az eseményekben komoly szerepet játszott a helyi vezetőkes rádió, a Szabad Bányász Rádió. Ennek felvételei nem maradtak fenn, de a peranyagokból, visszaemlékezésekből néhány elhangzott közlemény rekonstruálható volt.

4. Visszaemlékezések, oral history

Fakász Tibor 1993-ban a Némák szóra kelnek című kötetben gyűjtötte össze a forradalom fontos szereplőinek visszaemlékezéseit. Fakász Tibor – az elbeszélések ütköztetése, összevetése révén – a visszaemlékezések alapján rekonstruálni az eseményeket. Ezt a kötetet egy – Leitner Ferencsel készített – interjúval, a hozzám beérkezett visszaemlékezésekkel és néhány szóbeli közléssel tudtam mindössze kiegészíteni. A visszaemlékezések részben kiegészítették, részben megerősítették a levéltári forrásokban foglaltakat.

III.

A kutatás konklúziói

- *Mindaz, ami a szovjet megszállás kezdete óta történt a forradalom fontos előzménye.*

A szovjet megszállás a magyar társadalomnak egy kibeszélhetetlen traumája volt, a szovjet katonai jelenlét állandósulása pedig csak tovább növelte a feszültséget. A magyar társadalom 1945-től fogva ugyan valamelyest hozzászokhatott a kommunista frazeológiához, ám akadtak bizonyos fogalmak, amelyek tartalma alapvetően megváltozott, amit nem mindenki ismert fel. A demokrácia alatt a társadalom többsége eredetileg az alkotmányos, a választásokon és

többspártrendszeren alapuló polgári demokráciát értette, a marxisták pedig a proletárdiktatúrát. Bizonyos fogalmak – mint a „reakciós” vagy a „kulák” – korábban nem voltak használatban, a napisajtóban történő elterjedésüket elsősorban a kommunista párt befolyásának köszönheték. Minden a proletárdiktatúra kiteljesedése irányába tett lépés – a politikai rendőrség felállítása, a tervgazdálkodás bevezetése, az erőszakos tévesztés, az erőltetett iparosítás, a szabotázs és közellátási perek – növelte az elégedetlenséget, bár az osztrák államszerződés megkötése és a lengyel események sokaknak alaptalannak bizonyuló reményt adtak a változásra. Nem feltétlen a párttal, hanem annak elnyomó politikájával állt szemben a társadalom, hanem a diktatúrával és annak védelmezőivel. A társadalom egy része talán elképzelhetőnek tartott volna egy párton belüli megoldást is, mivel nem mindenki ismerte fel, hogy a társadalom zöme által várt reformok már túlmutatnának egy lehetséges rendszerkorrekción, sokkal inkább jelentettek volna gyökeres változásokat, a proletárdiktatúra elvetését.

- *A második hazai proletárdiktatúra időszaka a település történetének jelentős fejezete, ugyanakkor Várpalota is fontos volt a szocialista kísérlet számára.*

A szocializmus vitathatatlanul a település történetének fontos korszaka, ekkor kapta vissza városi rangját, növelte lélekszámát a többszörösére és ebben az időszakban alakult ki a mai városkép. A település adottságai (szénvagyona, a timföldkitermelő helyek viszonylagos közelsége, a meglévő, bővíthető ipari kapacitás) korábban is léteztek és részben még napjainkban is fennállnak, ám a szocializmus időszakában kerültek leginkább összhangba a politikai akarattal, a nagyarányú iparfejlesztési programmal. A kutatás során vált ugyanakkor nyilvánvalóvá, hogy Várpalota milyen fontos volt a hazai szocialista kísérlet számára, így ezt a gondolatot igazolva láttam.

- *Várpalota szénvagyona földrajzi fekvése és településmorfológiai sajátosságai befolyással voltak nem csupán fejlődésére, hanem a forradalom eseményeire is.*

A különböző tájegységek a Bakonyalja és a Sárrét találkozásánál, a királyok városa, Székesfehérvár, illetve a királynék városa, Veszprém között félúton a régi római hadiút mentén fekvő település a korábbi évszázadokban sem számított jelentéktelennek, nem demográfiai vagy gazdasági súlya miatt, hanem elsősorban a katonai szempontok emelték ki a többi hasonló nagyságú helység közül. A település földrajzi fekvése fontosnak bizonyult a település fejlődése szempontjából, még 1956-ban is – a szovjet és magyar katonai alakulatok elhelyezkedése miatt – hatással volt az eseményekre. Várpalota három településrészből – Várpalota, Inota, Pét – történő egyesítése településmorfológiai szempontból annyira tagolt, hogy joggal merül fel a kérdés: hány világ egy város? Várpalota és Inota kétségkívül egybeforrt, ám Pét – talán a földrajzi távolság miatt is – mindig is megőrzött valamennyit az önállóságából.

- *Várpalota társadalmi sajátosságai is befolyásolták a forradalmi események alakulását.*

Várpalota szocialista iparvárossá fejlesztése során a helyi társadalom jelentős változáson ment keresztül. A bánya, a péti vegyiművek, az építkezések, az erőmű, az alumíniumkohó és az egyéb üzemek munkaerőigényét nem csak a megyéből, hanem az ország minden részéből érkező munkásokkal sem lehetett maradéktalanul kielégíteni, ezért rabmunkásokat, illetve bányász katonákat is foglalkoztattak a településen. Az ideiglenes szállásokon lakó – javarészt férfi – munkások gyökértelenek voltak Várpalotán, sem tulajdonuk, sem kiterjedt rokonságuk nem volt a településen, így egy kiélezett helyzetben talán bátrabban, radikálisabban helyezkedhettek szembe a proletárdiktatúrával. Az a kérdés is felmerülhet ugyanakkor, hogy Várpalota *kinek a városa* volt? A kommunistáké, ahogy a párt hirdette? A bányászoké, hiszen a várpalotai iparmedence üzemei javarészt a bánya által termelt függtek? A várpalotai társadalom számára az 1956-os forradalom jelentette azt a közös élményt, ami egybeforrasztotta az ország különböző tájairól érkezett embereket és tette őket lélekben is várpalotaivá.

- *Az 1956-os forradalom és szabadságharc várpalotai történéseinek és a forradalom intézményeinek vizsgálata alapján alapvetően egy rendpárti forradalom képe bontakozik ki*

A forradalom alatt rendkívül sok fegyveres összetűzés zajlott a városban, október 26-án a forradalmárok Vörös Hadsereg és a Magyar Néphadsereg erőivel egyaránt szembekerültek, ennek dacára a forradalmárok már 26-án éjjel megalakították saját intézményeiket. A Forradalmi Tanács – bár többször átalakult – átvette a Városi Tanács egykori feladatait, ám a legfontosabb céljának a rend helyreállítását tekintette. 26-án már közös forradalmár-rendőr járőrök kerültek kiküldésre, később a Nemzetőrségnek az egyik legfontosabb célja az illetéktelen kezekbe került fegyverek begyűjtése és az elharapódzó lövöldözések megakadályozása lett.

➤ *A kádári rendszer célja a megtorlás volt*

A várpalotai eseményekkel kapcsolatban a nyomozóhatóságok kiterjedt nyomozást folytattak, és a város méretéhez képest igen sok személyt vontak felelőségre. A bírósági eljárások mellett, közbiztonsági őrizet és munkajogi hátrányok egyaránt sújthatták az események részeseit a Kádár-kormány saját uralmának elfogadtatása érdekében jogi és jogon túli eszközökkel egyaránt alkalmazott. A kádári rendszer a jogot a megtorlás szolgálatába állította. A forradalmat követő rendőri, ügyészi és bírói eljárások célja nem a történések hiteles feltárása, hanem a megtorlás volt.

➤ *A kutatás lehetséges további irányai*

A további kutatás egyik lehetséges iránya a várpalotai vállalatok iratanyagának a tanulmányozása, amely vélhetően még sok információt tartalmazhat a forradalom vonatkozásában is, különösen a munkástanácsok tevékenységével kapcsolatban. A jelenlegi iratanyag csak meglehetősen töredékes információkat nyújt a Várpalotán működő munkástanácsok megalakulására,

tevékenységére, intézkedéseire, személyi összetételére vonatkozóan. A legteljesebb munkástanács tagokat felsoroló névsor a Várpalotai Szénbányák objektum dossziéjában maradt fenn, ám ez sem tartalmaz érdemi információkat a munkástanácsok tevékenységével kapcsolatban. Mindezek mellett talán a várpalotai és a megyei pártszervek iratainak kiterjedtebb vizsgálata lehetne indokolt.

IV.

A témához kapcsolódó publikációs tevékenység

- Galambos István: Adalékok az 1956-os forradalom és szabadságharc várpalotai történéseihez. In: Gaganetz Péter – Galambos István (szerk.) *A vidék forradalma – 1956, tanulmánykötet*, TITE, Budapest, 2012, 37-66.
- Galambos István: „Tehát láthatod, hogy tudok szervezkedni” A Keresztény Szakszervezet gondolata 1956-ban. In: *Miles Christi Évkönyv* (2012), 179-190.
- Galambos István: A szocialista törvényesség, azaz a kádári megtorlás Várpalotán 1956-1960. In: *A diktatúra évtizedei. Tanulmányok, esszék, előadások* (szerk. Horváth Miklós), PPKE BTK, Piliscsaba, 2013, 195-212.
- Galambos István: Az 1956-os forradalom és szabadságharc várpalotai forrásai, különös tekintettel a sajtóra. In: *Utak és*

útkeresztvezetők (főszerk. Kahler Frigyes), TITE, Budapest, 2013, 523-530.

- Galambos István: Nemzetőrök Veszprém megyében. In: *Nemzetőrjelvény* (szerk. B. Oláh Gergely), Budapest, 2013, 22-30.
- Galambos István: Egy kommunista szekularizációs kísérlet Magyarországon. In: *Miles Christi Évkönyv* (2013), 259-267.
- Galambos István: Az állambiztonság hálózatának újraszervezése Várpalotán 1956 és 1960 között. In: *Orpheus Noster* 3(2013), 25-34.
- Galambos István: *Adalékok az 1956-os forradalom és szabadságharc várpalotai eseményeihez*, Várpalota, 2016

V.

Egyéb publikációs tevékenység

- Bence Fehér: Diana's Cave Sanctuary in Csákvár (County Fejér). In: *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 2010, Budapest. Fig.5. [közreműködő]
- Galambos István: Kell-e a katolikusoknak közéleti sajtó? - Egy százados sajtókérdés és megoldása. In: *Magyar Sion* 1(2011) 105-127.
- Galambos István: A történetírás és a történelemtanítás dilemmái. In: *Életünk* 7(2011) 90-95.
- Galambos István: A Nemzeti, valamint a Földigénylő Bizottságok szerepe a demokrácia álarcát öltő proletárdiktatúra kiépítésében Keszthelyen. In: *Orpheus Noster* 2/2 (2012), Budapest, 61-71.

- Galambos István – Törzsök András: Turizmusfejlesztési koncepciók Keszthelyen a századfordulón, különös tekintettel a civil egyesületek és kezdeményezések szerepére. In: *Földrajzi Közlemények* 2/4 (2012) 218-227.
- Galambos István: Mária Román királynő párizsi követsége. Könyvrecenzió. In: *Miles Christi Évkönyv* (2012), 425.
- Galambos István – Cservenka Ferdinánd: Román védvonal Magyarország ellen. Könyvrecenzió. In: *Miles Christi Évkönyv* (2012), 426-431.
- Galambos István – Cservenka Ferdinánd: Vörösterror Szolnokon. Könyvrecenzió. In: *Miles Christi Évkönyv* (2012), 432-434.
- Galambos István et al.: A keszthelyi turizmus száz éve és ma. In: *Scientia Deinque* (szerk. Hires Éva et al.), KMDFKSZ, Ungvár, 2012, 166-183.
- Galambos István – Törzsök András: A kempingturizmus virágkora. Adalékok a keszthelyi kempingturizmus történetéhez. In: *Földrajzi Közlemények* 2/4 (2013) 182-199.
- Galambos István – Törzsök András: Keszthely fürdőváros turizmusa a két világháború között. In: Galambos István – Michalkó Gábor – Törzsök András – Wirth Gábor (szerk.): *Fürdővárosok*, TITE – Magyar Földrajzi Társaság, Budapest, 2014, 77-96.
- Galambos István: A Festeticsek alkonya. A keszthelyi Festetics-birtokok felosztása 1945-ben. In: *Rubicon* 11(2015)

- Galambos István: Dreams Allotted The land distribution of 1945 in Keszthely In. Kiss Réka – Horváth Zsolt (eds.): *NEB yearbook 2014–2015*. Committee of National Remembrance, Budapest, 2016.
- Erőss Ágnes – Michalkó Gábor – Galambos István: Pathos and the Mundane in the. Symbolic Space of 1956 Revolution: the Case of Corvin-passage, Budapest In: *AlmaTourism Special Issue 5*(2016) 44-60.
- Galambos István: Iván Kovács László. A Corvin közti felkelők parancsnoka In: *Rubicon* 10-11(2016)
- Galambos István: Juttatott álmom. Az 1945. évi földosztás Keszthelyen. In: Ö. Kovács József (szerk.): *Politikai hatalomváltás és társadalmi tapasztalat, 1944–1945 – regionális vizsgálatok*. NEB–MTA BTK, 2017., 617–638. [közlésre elfogadva]